

**Tryezë shkencore ndërkombëtare “Shqipja midis
gjuhëve indoeuropiane, origjina dhe lashtësia e saj”,
Tiranë, 4-5 nëntor 2024**

Akademia e Shkencave e Shqipërisë në bashkëpunim me Institutin e Gjuhësisë Krahasuese dhe Indoeuropiane si dhe të Albanologjisë pranë Universitetit “Ludwig Maximilian” të Mynihut, organizuan një tryezë shkencore ndërkombëtare në datat 4-5 nëntor 2024.

Kjo tryezë erdhi si vazhdim i punës që u paraqit në Kuvendin e Dytë të Studimeve Albanologjike, organizuar në Tiranë në nëntor 2022, dhe merrte shkas nga arritjet e fundit në fushën e gjuhësisë indoeuropiane, të mbështetura në metoda të kombinuara ndërdisiplinore. Fjala është në radhë të parë për artikullin e revistës amerikane *Science*, me autor Paul Heggarty dhe 33 bashkautorë nga disiplina të ndryshme të interesuara për këtë projekt, i cili, duke u mbështetur në të dhënat e gjuhësisë historike-krahasuese e duke përdorur një bazë të dhënash shumë të gjerë nga të gjitha gjuhët e familjes indoeuropiane, arriti në një hipotezë të re mbi origjinën e këtyre gjuhëve dhe mbi rrugët dhe kronologjinë e përhapjes së tyre. Kjo hipotezë e re kombinon aspekte të dy hipotezave të deritanishme për origjinën e gjuhëve indoeuropiane, atë të stepës ponto-kaspike dhe atë të Gjysmëhënës pjellore ose hapësirës në formë gjysmëhëne që fillon nga Deti Mesdhe e mbaron në Gjirin Persik, duke rindërtuar një teori hibride që i bashkon të dyja: pra Indoeuropeanishtja e ka origjinën në harkun verior të Gjysmëhënës Pjellore, dhe vetëm disa nga degët e saj kryesore në Europë kaluan në veri përmes stepës, si një pikë kalimi dytësore. Edhe për sa i përket kohës së formimit të kësaj gjuhe, duke u mbështetur në analizat statistikore bayesiane për evolucionin e fiseve, studimi arrin në një përfundim të mesëm midis dy tezave, që përcakton një origjinë 8100 vjeçare të gjuhës së përbashkët indoeuropiane, e cila mbas 1000 vjetësh filloi të degëzohet e të shpërndahet. Studimi përfshinte ndër të tjera edhe gjuhën shqipe, me tre variante të saj, variantin standard, gegërishten dhe arbërishten, ku analizat krahasuese dhe statistikore nxirrnin një shkëputje të hershme 6000 vjet më parë të gjuhës shqipe.

Këto përfundime për gjuhën shqipe ngjallën një interes të madh në opinionin publik shqiptar, duke shkaktuar edhe keqkuptime.

Thirrjes së organizatorëve të tryezës shkencore iu përgjigjën disa nga indoeuropeanistët e albanologët më të njohur në ditët e sotme, të cilët paraqitën

tema interesante që përmbanin kontribute të reja nga studimet e tyre aktuale në fushë të gjuhësisë historike krahasuese indoeuropiane dhe shqipe. Për të plotësuar kornizën ndërdisiplinore të studimit të prejardhjes dhe lashtësisë së shqipes, në tryezë u ftuan edhe arkeologë e gjenetistë, që mbajtën kumtesat e tyre në një seancë të veçantë.

Në konferencë referoi autori kryesor i studimit të revistës *Science* për arritjet dhe rezultatet e punës së tyre, duke u përqendruar në të dhënat e shqipes. Prof. Paul Heggarty theksoi se për gjuhët nuk mund të flitet për një datë lindjeje, nuk ka gjuhë më të vjetra ose më të reja, por të gjitha rrjedhin nga një paraardhës i përbashkët i stërlashtë. Edhe gjuha indoeuropiane që u formua 8000 vjet më parë ka pasur një protogjuhë i.-e. dhe një pre-protogjuhë e kështu me radhë. Për sa i përket shqipes, në kumtesë u konfirmua ndarja e hershme 6000 vjeçare e shqipes nga trugu i përbashkët indoeuropian dhe kalimi i paraardhësve të shqiptarëve jo në degëzimin verior përmes stepës por në lëvizjen lindje-perëndim drejt Gadishullit ballkanik.

Një tjetër referim nga një bashkëpunëtor i studimit (Ulrich Geupel) paraqiti një përmbledhje të punës praktike mbi shqipen që qëndron pas rezultateve të punimit Heggarty et al. (2023), botuar në *Science*. Ai tregoi se si u realizua mbledhja e të dhënave dhe kodimi i afërisë gjenetike për bazën e të dhënave të marrëdhënive indoeuropiane të afërisë, duke paraqitur edhe problemet specifike të shqipes në këtë studim, siç janë dëshmimi i vonë shkrimor, pasiguritë në parahistorinë e saj, prurjet e shumta të huazimeve etj.

Kumtesa të tjera vunë në dukje kontaktet parahistorike dhe përkimet gjuhësore midis dialekteve fqinjë të indoeuropeanishtes, duke u përqendruar në kontaktet e hershme të dialekteve para-paleoballkanike me dialektin para-prototokarian dhe dallimet mes tyre (Olav Hackstein), ose në përkimet tripalëshe shqipe-greqishte-armenishte në kontekstin e “indoeuropeanishtes ballkanike”, duke e testuar këtë hipotezë nga këndvështrimi i morfologjisë dhe i semantikës, sipas materialeve të reja të Fjalorit digjital etimologjik-historik të shqipes së vjetër (shek. 15-18) të Mynihut (Giulio Imberciadori).

Një tjetër referim u përpoq të shpjegojë pyetjen që bëhet për vjetërsinë e gjuhëve, duke vërejtur se, nëse vjetërsia relative e një gjuhe mund të përcaktohet në bazë të inovacioneve gjuhësore që e dallojnë nga gjuhët e tjera, vjetërsia (kronologjia) absolute nuk mund të datohet, pra gjuhët nuk kanë një datë lindjeje. U diskutua gjithashtu çështja e emrit të gjuhës shqipe dhe e kohës kur e mori shqipja këtë emër (Michiel de Vaan).

Ndërkohë, metodat e reja në studimet gjuhësore, të kombinuara me metodat arkeologjike dhe gjenetike, u kanë dhënë shtysë projekteve të tjera për lëvizjen e popullsisë dhe gjuhëve indoeuropiane, që janë zhvilluar e po zhvillohen në institucione të ndryshme shkencore në botë. Në konferencë u prezantua një tjetër projekt i kësaj natyre, që merr në vështrim indoeuropianizimin e Evropës Juglindore (Ballkanit), duke ndjekur lëvizjet

migratore me pikënisje Kaukazin verior e stepat ponto-kaspikë drejt perëndimit e duke arritur në përfundimin, në bazë të të dhënave gjuhësore të mbështetura edhe nga gjetjet arkeologjike e metodat gjenetike, se zhvendosjet drejt Ballkanit kanë filluar përpara migrimëve masive të popullsisë indoeuropiane Yamnaja nga stepat drejt perëndimit. Studimi dallon një zonë konvergjence kulturore në Ballkanin qendror, që ka çuar edhe në zhvillime të përbashkëta gjuhësore mes disa prej gjuhëve IE paraballkanike, si shqipja, armenishtja, mesapishtja, me lidhje edhe me disa dialekte të greqishtes e të frigjishtes. Punimi gjurmon rrugët e ardhjes së folësve të protoshqipës në Ballkan, të cilët mbetën më pas në malet e Ballkanit Qendror mbas largimit të mesapëve drejt perëndimit dhe të armenëve drejt lindjes (Joachim Matzinger, Katsiaryna Ackermann).

Si dy popuj që ndajnë një substrat të përbashkët ballkanik-mesdhetar dhe kanë lidhje të hershme në atdheun e përbashkët ballkanik, grekët dhe shqiptarët kanë elemente të përbashkëta kulturore por edhe dallime, siç është figura mitologjike e gjarprit / dragoit, e cila u trajtua në një nga kumtesat e tryezës (Dhori Qiriazhi).

Ndër dukuritë e përbashkëta gjuhësore që ndajnë gjuhët e Lidhjes gjuhësore ballkanike (Balkan Sprachbund) mjaft interesante është nyja e prapme shquese që haset në gjuhën shqipe, rumanishte, bullgarishte e maqedonishte. Autori i kumtesës u përqendroi në burimin e kësaj dukurie në këto gjuhë duke e kërkuar të shqipja pikënisjen e këtij procesi ose rolin ndihmës në përhapjen e tij (Aristotel Spiro).

Një çështje tjetër që u diskutua në tryezë është receptimi ose pritja e artikullit të revistës *Science* në debatin publik dhe në media në mjediset shqiptare (Ardian Vehbiu) dhe në ato të sferës balto-sllave, duke vënë në dukje dhe ndryshimet përkatëse (Marek Majer).

Një temë me interes nga fusha e fonetikës eksperimentale që mat evolucionin dhe ndryshimin gjuhësor me metoda kompjuterike u paraqit në tryezë, duke sjellë për herë të parë zbatimin e metodës së modelimit me bazë agjentësh (MBA) në të dhënat e gjuhës shqipe. Punimi argumenton se modele si ky MBA, që përfshin si faktorë të brendshëm gjuhësorë ashtu edhe faktorë të jashtëm, mund të riprodhojnë me sukses evolucionin dhe ndryshimin gjuhësor në kohë dhe hapësirë (Enkeleida Kapia, Josiane Riverin-Coutlee).

Një grup kumtesash nga fusha e arkeologjisë dhe gjenetikës (Guido Barbujani) u përqendruan në gjetjet arkeologjike në territoret e Shqipërisë, si vendbanimet palafite të Linit, më të vjetrat në Europë (Albert Hafner, Ilir Gjipali, Adrian Anastasi), ose vendbanimi parahistorik i Maliqit me evidenca të tjera arkeologjike në Shqipëri dhe Kosovë, që dëshmojnë se nga bashkëjetesa e popullsisë vendase eneolitike (paraindoeuropiane) dhe asaj migracionere të Bronzit të Hershëm (indoeuropiane), që në mijëvjeçarin III para Kr. fillon

procesi i gjatë i etnogjenezës së popullsive ilire në Ballkanin Perëndimor (Neritan Ceka, Adem Bunguri).

Risi e kësaj tryeze ishin studimet e kryera me metoda të reja të kombinuara ndërdisiplinore, që nga njëra anë konfirmojnë rezultatet e arritura prej kohësh nga gjuhësia historike-krahasuese indoeuropiane dhe nga ana tjetër bëjnë hapa përpara në drejtim të saktësisimit të kronologjisë relative të dallimit të gjuhëve nga trungu i përbashkët indoeuropian, duke hapur edhe shtigje për kërkime të mëtejshme e debate shkencore. Si një nga gjuhët e shkëputura herët nga ky trunq i përbashkët, konfirmohet gjuha shqipe si një nga gjuhët më të lashta në Ballkan, ardhur ndoshta drejtpërdrejt nga rajoni anatolian (Heggarty et al.) ose nga stepat pontike (Matzinger, Ackermann et al.).

Anila OMARI